

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

САМСОНОВА ЛІЛЯ ВАЛЕРІЇВНА

УДК 339.944

**КОНТРАКТНІ ВІДНОСИНИ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОЇ
КООПЕРАЦІЇ**

Спеціальність 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні
відносини

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі міжнародних економічних відносин Київського національного торговельно-економічного університету Міністерства освіти і науки України, м. Київ

Науковий керівник кандидат економічних наук, професор Кудирко Людмила Петрівна, Київський національний торговельно-економічний університет, професор кафедри міжнародних економічних відносин

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, доцент **Резнікова Наталія Володимирівна**, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, професор кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин

кандидат економічних наук, доцент **Зварич Ірина Ярославівна**, Тернопільський національний економічний університет, докторант кафедри міжнародної економіки

Захист відбудеться 14 березня 2019 р. о 10-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.055.06 Київського національного торговельно-економічного університету за адресою: 02156, м. Київ, вул. Кіото, 21, ауд. Д-221

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Київського національного торговельно-економічного університету за адресою: 02156, м. Київ, вул. Кіото, 19

Автореферат розісланий «07» лютого 2019 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук

Н. Ю. Коровайченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Новітня практика транскордонного руху капіталу засвідчує сповільнення динаміки міжнародного виробництва та збуту багатонаціональних компаній (БНК) через філії як інвестиційні форми зовнішньої експансії: в період 2013–2017 рр. середньорічні темпи приросту товарообігу (7,3%), доданої вартості (4,9%) і зайнятості (4,9%) зарубіжних філій були нижчими від показників за період 2006–2012 рр. Крім того, масштаби глобальних прямих іноземних інвестицій (ПІІ), лівову частку яких складають інвестиції БНК, за останнє десятиріччя лише один раз досягли рівня докризового 2008 р. (в 2016 р.), у подальшому ця тенденція не була закріплена, продемонструвавши падіння в 2017 р. на 16%. Ці процеси обумовлені дією низки чинників, зокрема світовою рецесією та турбулентністю глобального та національного економічного розвитку; посиленням геополітичних ризиків, пов'язаних із активізацією протекціоністських заходів у країнах-замовниках, політичною нестабільністю та корумпованістю місцевих еліт, військовими конфліктами в країнах-реципієнтах капіталу; зменшенням обсягів внутрішньофірмового траскордонного кредитування, а відтак збільшенням вартості транскордонних злиттів і поглинань.

У зв'язку з цим, міжнародні компанії все активніше використовують способи організації власного міжнародного виробництва, що є альтернативними прямим інвестиціям. Експерти ЮНКТАД ідентифікують їх як відносини, що не опосередковані трансфером інвестицій, не пов'язані акціонерним характером взаємодії та відображають контрактну форму трансакцій у системі міжнародної кооперації – контрактні відносини (КВ).

Питання розвитку міжнародного виробництва та торгівлі досліджено у працях таких науковців, зокрема Г. Кієржковські, О. Каттанео, К. Старіц, Н. Кое, П. Дікена, Г. Даудін, А. Діардорфа, Р. К. Фієнстра, Г. Г. Хансона, Дж. Хамфрі, Т. Старджеона, Д. Хуммельса, Р. Купмана. Проблематика інтерналізації фірми через неінвестиційні формати знайшла своє відображення в працях таких науковців: П. Дж. Баклі, М. К. Кассона, Дж. Кампа, С.Л. Голдберга, Р. Коуза, Дж. Г. Данінга, О. Вільямсона, М. Портера. Розкриттю окремих аспектів міжнародних коопераційних зв'язків у форматі контрактних угод присвячені розробки таких вчених, як Х. Егера, М. Фріча, Д. Хоргоса, Ф. Контрактора, В. Зартман, А. Корягіної, В. Зіновчука, Е. Лейнерта, Ю. Савінова, Г. Семек, О. Сівачова, К. Карпова, С. Фомішина, І. Шовкуна, О. Стахурської, О. Микало, Я. Кулиняк. Значення контрактних відносин у розвитку та побудові міжнародних виробничих мереж і глобальних ланцюгів створення вартості розкрито в роботах С. Фредеріка, Г. Джерефі, Р. Каплінського, М. Морріса, О. Рогача, В. Рокочої, Т. Мельник, Л. Бабій, І. Зварич, О. Набатової, А. Рибчук, Н. Резнікової.

Разом з тим, у науковій літературі відсутній комплексний аналіз стану та тенденцій розвитку контрактних відносин у сучасному

міжнародному виробництві з виокремленням їх впливу на глобальний економічний розвиток у цілому та окремі групи країн, недостатньо розроблені заходи щодо оптимізації участі країн у міжнародній кооперації на основі контрактних відносин.

Таким чином, об'єктивна необхідність обґрунтування нових і поглиблення існуючих теоретичних засад та практичного інструментарію оцінки розвитку контрактних відносин у системі міжнародної кооперації визначають актуальність теми дисертаційної роботи, її теоретичну та практичну значущість, композиційну побудову, логіку, послідовність викладення, мету і завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційну роботу виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Київського національного торговельно-економічного університету «Євроінтеграційні пріоритети розвитку національного бізнесу» (номер державної реєстрації – 0115U000562) – систематизовано підходи до класифікації міжнародних контрактних відносин та визначено секторальну специфіку їх використання; «Стратегічне партнерство у вимірі економічної безпеки України» (номер державної реєстрації НДР – 0116U000785) – обґрунтовано економічну сутність поняття «міжнародні контрактні відносини» та запропоновано методичний інструментарій для оцінки результатів участі підприємств у міжнародній виробничій кооперації; «Глобальні імперативи розвитку міжнародних виробничих мереж» (номер державної реєстрації НДР – 0117U000508) – досліджено галузеву специфіку економіки України в контексті інтеграції у систему міжнародної виробничої кооперації; досліджено потенціал підприємств окремих видів економічної діяльності для включення в систему міжнародних коопераційних зв'язків; «Експорт-промоушн України в умовах дестабілізації глобальних торговельних регуляторів» (номер державної реєстрації НДР – 0117U007173) – проаналізовано світові обсяги використання контрактних відносин за галузево-видовою структурою із виокремленням соціально-економічних ефектів їх розвитку. Результати дисертаційної роботи щодо напрямів співпраці підприємств України з компаніями-нерезидентами у форматах контрактних відносин знайшли своє відображення у НДР на тему «Розвиток міжнародного співробітництва вітчизняних підприємств у форматах контрактних відносин та прямого іноземного інвестування», яка виконувалась на замовлення приватного підприємства «КЛЕМАР-ТЕЛЕКОМ» (номер державної реєстрації НДР – 0118U 001517).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є теоретико-методологічне обґрунтування змісту та місця контрактних відносин в системі міжнародної кооперації, а також розроблення практичних рекомендацій щодо оптимізації участі країн та їх суб'єктів господарювання в міжнародних виробничо-збутових коопераційних зв'язках.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

- систематизувати теоретичні підходи до визначення сутності та чинників розвитку контрактних відносин у системі міжнародної кооперації;
- здійснити класифікацію контрактних відносин;
- узагальнити інструментарій оцінювання контрактних відносин в системі міжнародної кооперації;
- визначити сучасний стан та тенденції розвитку контрактних відносин;
- розробити економетричну модель макроекономічних ефектів впливу контрактних відносин на економіку країн;
- здійснити оцінювання рівня інтегрованості країн в систему міжнародної кооперації через формат контрактних відносин;
- обґрунтувати інституційно-організаційний механізм регулювання контрактних відносин в умовах формування глобальної системи виробництва та збуту;
- розробити методичні підходи селекції оптимальних форм контрактних відносин;
- виявити вплив міжнародних контрактних відносин на економіку України та здійснити прогнозування розвитку контрактних відносин підприємств України у системі міжнародної кооперації.

Об'єктом дослідження є процес формування та розвитку контрактних відносин в умовах інтернаціоналізації виробництва та збуту.

Предметом дослідження є теоретико-методичні підходи до дослідження змісту, видів, тенденцій та макроекономічних ефектів розвитку контрактних відносин в системі міжнародної виробничої та збутової кооперації.

Методи дослідження. Для досягнення мети дисертаційної роботи використано такі методи: аналізу та синтезу, порівняння та історико-логічного узагальнення – для дослідження еволюції теорій розвитку міжнародної кооперації та контрактних відносин (п. 1.1), визначення принципів формування системи міжнародної кооперації (п. 1.2); аналогії та індукції – для дослідження інструментів аналізу ступеня залучення країн до міжнародної кооперації через контрактні відносини (п. 1.3); статистичні (зіставлення, порівняння, групування, побудова і аналіз рядів динаміки, аналіз структури) – для аналізу сучасного стану та тенденцій розвитку контрактних відносин (п. 2.1); метод індексів – для дослідження рівня інтегрованості країн до міжнародної виробничо-збутової кооперації (п. 2.2); кореляційно-регресійного аналізу – для визначення впливу обсягів контрактних відносин на соціально-економічні та інноваційні індикатори розвитку країни (п. 2.3); метод екстраполяції та сценарного моделювання – для прогнозування можливих перспектив розвитку України у міжнародних контрактних відносинах (п. 3.3); обґрунтування інструментів підтримки та регулювання контрактних відносин (п. 3.1). Обробка інформації здійснена із використанням сучасних інформаційних технологій та систем.

Інформаційну базу дослідження склали публікації та аналітичні матеріали Державної служби статистики, Міністерства економічного розвитку та торгівлі України, Національного банку України, Міжнародного валютного фонду, Світової організації торгівлі, Світового банку, Організації економічного співробітництва та розвитку, Конференції ООН з торгівлі та розвитку, а також монографії та колективні наукові праці, наукові статті з досліджуваної проблеми видатних вітчизняних та зарубіжних науковців.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у систематизації та поглибленні теоретико-методичних підходів щодо місця контрактних відносин в системі міжнародної кооперації та науковому обґрунтуванні рекомендацій з оптимізації участі країн та їх суб'єктів господарювання в міжнародних виробничо-збутових коопераційних зв'язках.

Основні положення наукової новизни, які отримано особисто і виносяться на захист, полягають у такому:

вперше:

– обґрунтовано теоретико-методичний підхід до з'ясування зв'язку між контрактними відносинами та міжнародною кооперацією (як форму та зміст), що дало змогу ідентифікувати: їх суб'єктність (відносини між підприємством-замовником, зазвичай БНК, та підприємством-виконавцем); об'єктність (виконання визначених виробничих операцій та/або бізнес-функцій); організаційно-правові умови реалізації (регламентація міжнародним контрактом та непов'язаність власністю – неакціонерна форма взаємин); механізм досягнення конкурентних переваг для замовників (фрагментація та екстерналізація виробничо-збутових процесів у глобальному масштабі) та виконавців (локалізація глобального виробництва на національній території), інституціональну зумовленість (зростання геополітичних ризиків для інвестиційних форм співпраці та використання зовнішніх ефектів розвитку мережевої економіки). Реалізація такого підходу дає можливість, з одного боку, виявити напрями диверсифікації секторально-регіональної структури контрактних відносин для ефективного використання виробничого, кадрового, інноваційного потенціалу країн, а з іншого, посилити обґрунтованість впроваджуваних заходів регуляторної політики, спрямованих на мінімізацію ризиків від участі держав у міжнародній кооперації на основі контрактних відносин;

удосконалено:

– теоретичне обґрунтування економетричної моделі ідентифікації впливу участі країни в міжнародній кооперації на її економічне зростання, що на відміну від існуючих, дало змогу виявити релевантні об'єкту дослідження результати, а саме: позитивний вплив імплементації стандартів спеціалізації на операціях чи процесах із високим рівнем доданої вартості у високотехнологічних секторах на збільшення експорту країною-виконавцем проміжних товарів з високим технологічним вмістом;

функціональний прямий зв'язок між рівнем інтенсивності участі країни в міжнародній кооперації та позитивною динамікою її ВВП;

– класифікацію міжнародних контрактних відносин з виокремленням ознак для типологізації, до яких належать: тип взаємодії між партнерами (підрядне виробництво, аутсорсинг послуг, франчайзинг, ліцензування, управління за контрактом, концесія); стратегію виходу на зарубіжний ринок (поліваріантні формати спільної діяльності міжнародної компанії на ринку підприємства-виконавця); тип управління глобальними виробничими мережами (експансіоністські, модулярні, релятивні контрактні відносини); спеціалізацію на конкретній стадії виробництва (контрактні відносини, що реалізуються на передвиробничій фазі; в процесі виробництва; на поствиробничій фазі); спеціалізацію на стадії включення в процес створення глобальної доданої вартості (на операціях збірки, операціях «під ключ», на власних дизайнерських розробках, створенні власних брендів). Врахування запропонованих ознак, на противагу до існуючих підходів та критеріїв, дозволяє більш комплексно виявити варіативність у використанні контрактних відносин та ідентифікувати релевантні кожному із різновидів переваги та ризику,

дістали подальшого розвитку:

– систематизація підходів до розкриття змісту та передумов розвитку контрактних відносин в рамках теоретичних розвідок проблематики міжнародної кооперації, з визначенням етапів їх еволюції, що на відміну від існуючих, тлумачиться з огляду трансформації механізму координації міжнародних виробничо-збутових процесів та рівня їх фрагментації: перший етап (XVI – перша половина XX століття) – започаткування засад теорії міжнародної кооперації в умовах розвитку міжнародного поділу праці й міжгалузевого товарообміну; другий етап (друга половина – кінець XX століття) – розвиток теорії міжнародної кооперації із виокремленням проблематики внутрішньогалузевої торгівлі та фрагментації міжнародного виробництва в рамках транснаціональних компаній; третій етап (перша чверть XXI ст. і понині) – виокремлення та систематизація теоретичних підходів з питань міжнародних контрактних відносин в умовах поглиблення процесів міжнародної фрагментації виробництва та мультिवаріативності форматів організації міжнародних виробничих та збутових мереж, що дає змогу обґрунтовувати логіку, детермінанти та потенціал подальшого розвитку контрактних відносин;

– теоретичні положення щодо обрання методичного інструментарію для оцінки масштабів та наслідків фрагментації та екстерналізації виробничо-збутових процесів для економіки країн, що інтегровані в систему міжнародної кооперації. Це, на відміну від інших підходів, уможливорює здійснення кількісного оцінювання впливу контрактних відносин на зростання доходів, зайнятості та частки доданої вартості у експорті країни; моніторинг процесу створення доданої вартості галузі; ідентифікацію рівня участі країни в експорті третіх країн. Апробація

запропонованої методики дає змогу оцінити макроекономічні ефекти впливу контрактних відносин на розвиток країн, інтегрованих в систему виробничо-збутової кооперації;

– теоретичні засади формування інституційно-організаційного механізму регулювання контрактних відносин з виокремленням таких його структурно-функціональних компонентів, як принципи, методи, функції, рівні реалізації, суб'єкти та цілі регулювання. Відмінною рисою запропонованого механізму є його підпорядкованість загальній стратегії національного розвитку та зорієнтованість на збільшення позитивних та зменшення негативних макроекономічних ефектів від участі країни в системі виробничо-збутової кооперації;

– пріоритетні напрями розбудови національної регуляторної системи щодо підвищення ефективності участі підприємств в системі міжнародної виробничо-збутової кооперації із обґрунтуванням механізму відбору форматів контрактних відносин, спрямованих на підвищення рівня локалізації на економічній території країни частки глобальної доданої вартості, нарощування технологічної та інноваційної спрямованості національного виробництва під замовлення компаній-нерезидентів, дотримання критеріїв економічної безпеки.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що розроблені у роботі теоретичні та методичні положення доведено до рівня практичних рекомендацій щодо виявлення впливу контрактних відносин на економіку України та здійснення прогнозування розвитку контрактних відносин підприємств України у системі міжнародної кооперації, які допоможуть визначити пріоритетні напрями розбудови національної регуляторної системи для підвищення ефективності такої участі.

Запропоновані заходи зі стимулювання розвитку контрактних відносин в Україні впроваджені в діяльність Управління зовнішніх зносин та зовнішньоекономічної діяльності Запорізької обласної державної адміністрації для здійснення консультативної роботи (Довідка № 02-01-13/0312 від 26.04.2018).

Результати дисертаційного дослідження використовуються в роботі Комітету Верховної Ради України з питань європейської інтеграції для підготовки аналітичних матеріалів з удосконалення системи органів державного управління при співпраці України з державами Європейського Союзу (Довідка № 04-17/16-621(116974) від 04.06.2018).

Теоретичні положення і методичні розробки дисертаційної роботи використані в освітньому процесі Київського національного торговельно-економічного університету для підготовки науково-методичного забезпечення дисципліни «Європейська інтеграція», зокрема у розробленні опорного конспекту лекцій для спеціальностей «Економіка», «Міжнародні економічні відносини» та «Менеджмент» освітнього рівня «бакалавр» (Довідка № 2625/22 від 05.10.2018).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаною кваліфікаційною науковою працею. Усі наукові результати, що містяться у ній, отримані автором одноосібно.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційної роботи апробовано на міжнародних та всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях, зокрема: Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні трансформації економіки та менеджменту в еру глобалізації» (м. Клайпеда, Литва), 2016 р.), II Міжнародній науково-практичній конференції «Інноваційна економіка» (м. Одеса, 2016 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Сервісна економіка в умовах глобальної конкуренції: правовий та інституційний виміри» (м. Київ, 2017 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Економічний розвиток держави, регіонів та підприємництва: оцінки та прогнози» (м. Запоріжжя, 2017 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток економіки та управління на світовому, державному та регіональному рівнях» (м. Київ, 2018 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Управління інноваціями в маркетингу: сучасні тренди і стратегічні імперативи» (м. Познань, Польща, 2018 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи опубліковані в 18 наукових працях (з них 14 одноосібні) загальним обсягом 6,41 друк. арк., 5 статей у фахових наукових виданнях, 4 – у наукових періодичних виданнях інших держав та виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз даних, 9 тез у збірниках матеріалів міжнародних та всеукраїнських конференцій.

Обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний зміст викладений на 212 сторінках. Робота містить 26 таблиць, 23 рисунка, 10 додатків. Список використаних джерел складається з 303 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення отриманих результатів, висвітлено зв'язок роботи з науковими програмами, темами, наведено інформацію щодо апробації результатів дисертаційної роботи.

У першому розділі «Теоретичні засади контрактних відносин в умовах інтернаціоналізації виробництва та збуту» досліджено зміст термінів «міжнародні контрактні відносини», «контрактні відносини в системі міжнародної кооперації», розкрито їх взаємозв'язок із міжнародною міжгалузевою та внутрішньогалузевою кооперацією, здійснено класифікацію міжнародних контрактних відносин з виокремленням її критеріальних ознак, систематизовано методичний інструментарій аналізу міжнародних контрактних відносин.

Автором систематизовано теоретичні підходи до еволюції поглядів на природу та чинники розвитку контрактних відносин. Виявлено, що проблематика контрактних відносин має свої витoki в теоретичних поглядах представників класичної та неокласичної шкіл на механізми міжнародного товарообміну в розрізі міжгалузевої (А. Сміт, Д. Рікардо) та внутрішньогалузевої кооперації (Дж. Маркузен, Е. Хелпман, П. Кругман), а в подальшому отримала розвиток у розробках неінституціональної теорії фірми та теорії трансакційних витрат (Р. Коуз, О. Вільямсон, Д. Норт, Дж. Ходжсон), теорії інтерналізації (П. Дж. Баклі та М. К. Кассон), еkleктичної моделі Дж. Данінга, ресурсної теорії ключових компетенцій (К. Прахалад і Г. Хамел), теорії мережевих організацій (М. Патюрель), теорії фрагментації (Д. Деадорф та Г. Кержковскі).

Результати ретроспективного аналізу зазначених підходів виявили відсутність єдиного трактування сутності контрактних відносин, що і зумовило розробку авторського визначення контрактних відносин як однієї із форм міжнародної виробничої чи збутової кооперації, відносин між підприємством-замовником, зазвичай БНК, та підприємством-виконавцем щодо виконання останнім визначених виробничих операцій (та/або бізнес-функцій), які регламентуються міжнародним контрактом та не пов'язані власністю (неакціонерна форма взаємин), і які забезпечують компанії-замовнику додаткові конкурентні переваги через механізм фрагментації та екстерналізації виробничо-збутових процесів у глобальному масштабі.

Аналіз видів міжнародних контрактних відносин підтвердив гіпотезу, що система міжнародної кооперації належить до складних систем, які характеризуються множинністю, ієрархічністю та структурністю. Автором було узагальнено та систематизовано класифікацію міжнародних контрактних відносин із виокремленням їх видів за такими класифікаційними ознаками, як тип взаємодії між партнерами; стратегія виходу на зарубіжний ринок; різновид управління глобальними виробничими мережами; спеціалізація на конкретній стадії виробництва; спеціалізація на стадії включення в процес створення глобальної доданої вартості.

Обґрунтовано, що багатомірність економічних ефектів від інтеграції національних підприємств у систему міжнародної виробничої кооперації через формат контрактних відносин висуває насамперед завдання ідентифікації глибини, масштабів та результатів такої інтеграції. Автором обґрунтовано доцільність застосування методичних підходів, які базуються на розрахунках непрямих індексів, кожен з яких дозволяє оцінити той чи інший аспект міжнародної кооперації та контрактних відносин.

I. Перший блок індексів базується на методах вимірювання обсягу проміжного імпортованого споживання товарів та послуг, що споживається галуззю для виробництва товарів на експорт (індекс вертикальної спеціалізації Д. Гуммельса, Vertical Specialization – VS).

II. Другий блок індексів ґрунтується на методології компаративного аналізу, а саме: методиках оцінювання динаміки компаративних переваг країни у торгівлі послугами Б. Баласса, Т.Л. Вальраса та Ж. Лафея, зокрема з використанням індексу виявлених компаративних переваг (відомий як Revealed Comparative Advantage – RCA). Доцільність використання автором таких методик саме для аналізу контрактних відносин зумовлюється тим, що рішення БНК-замовника щодо інтерналізації чи екстерналізації виробничо-збутових процесів на пряму залежить від можливостей досягнення підприємствами, що співпрацюють із замовником у форматі контрактних відносин, порівняльних переваг у міжнародному товарообміні та виробництві.

III. Третій блок індексів базується на методиці розрахунку коефіцієнта участі країни у міжнародному поділі праці. Спираючись на концептуальні положення даного підходу автором запропоновано модифіковану формулу оцінки ступеня залучення країни до системи міжнародної кооперації через контрактні відносини.

Визначено, що для оцінки інтенсивності участі країни в міжнародній кооперації через контрактні відносини важливим є врахування як вихідних, так і вхідних торговельних потоків послуг, опосередкованих контрактними відносинами, зважаючи, що одні країни виступають замовниками, а інші – виконавцями.

У другому розділі «Аналіз контрактних відносин у системі міжнародної кооперації» здійснено оцінку сучасного стану та тенденцій розвитку контрактних відносин у системі міжнародної кооперації, розраховано показники участі країн в міжнародних контрактних відносинах, проведено аналіз макроекономічних ефектів впливу контрактних відносин на економіку країн, що інтегровані у міжнародні виробничо-збутові коопераційні зв'язки.

На основі аналізу статистичних та емпіричних даних виявлено такі тенденції в розвитку міжнародних контрактних відносин в XXI ст.: динамічне нарощування абсолютних обсягів контрактних трансакцій в рамках глобального виробничо-збутового циклу; рушійну роль БНК у формуванні міжнародних контрактних відносин (частка КВ у міжнародному товарообороті БНК складає близько 13 %); відносно високий рівень волатильності торгівлі проміжною продукцією щодо торгівлі товарами кінцевого споживання; посилення впливу детермінант, що поглиблюють фрагментацію міжнародного виробничого процесу та збільшують попит на спеціалізовані проміжні товари та послуги підприємств, не пов'язаних із замовником інвестиціями та власністю; геопросторова структура міжнародної торгівлі контрактними послугами вирізняється слабким рівнем диверсифікації; найбільшими експортерами та імпортерами проміжних товарів з 2010 по 2016 рр. є країни ЄС (30 % від світового експорту/імпорту товарів проміжного споживання), КНР, США, Японія – їх сукупна частка сягає 60% вартості проміжних товарів світу;

вірогідність походження підприємства-замовника із США чи ЄС, а країни-виконавця із азійського регіону, є вища, ніж з інших країн чи континентів.

Розрахунок показників участі країн у міжнародних контрактних відносинах на основі методичного інструментарію першого розділу дисертаційного дослідження дозволив ідентифікувати лідерів та аутсайдерів серед країн-виконавців та країн-замовників, виявити динаміку щодо рівня їх конкурентних переваг та рівня інтенсивності включення в міжнародні коопераційні зв'язки. Узагальнені результати представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Індекси участі країн в міжнародних контрактних відносинах

№ пор.	Індекс	VS		RCA (контракте виробництво)		RCA (ліцензування)		ICP	
		Країни	2011	2015	2011	2015	2011	2015	2011
1	Австралія	11,24	11,85	1,52	1,89	-0,94	-0,83	0,43	0,45
2	Австрія	29,20	21,15	1,90	3,20	-0,27	-0,17	2,06	2,72
3	Бельгія	31,74	22,77	3,30	2,70	-0,06	-0,02	3,40	4,11
4	Велика Британія	14,94	18,41	0,20	0,80	0,40	0,36	0,93	0,89
5	Греція	23,61	19,44	2,58	3,69	-0,28	-0,17	0,47	0,46
6	Індонезія	19,50	16,49	1,90	0,70	-1,03	-0,96	0,26	0,27
7	Італія	14,22	15,52	2,80	2,90	-0,38	-0,2	0,73	0,68
8	Китай	13,36	7,90	5,60	2,90	-1,06	-0,87	0,47	0,29
9	Люксембург	57,33	59,73	0,10	0,10	-0,20	-0,28	5,03	8,42
10	Мексика	21,73	19,45	1,24	2,26	-0,50	-0,32	0,06	0,08
11	Німеччина	19,21	19,14	1,90	1,80	0,21	0,33	1,47	1,68
12	Польща	20,45	21,54	3,00	5,50	-0,97	-0,83	1,40	1,96
13	Португалія	22,11	20,52	1,10	1,00	-0,43	-0,45	0,90	1,12
14	Республіка Корея	17,88	22,38	5,70	5,90	-0,53	-0,57	1,82	1,82
15	Російська Федерація	14,52	13,22	1,60	0,90	-1,28	-1,1	0,52	0,72
16	США	8,48	10,25	0,25	0,15	2,81	2,22	1,19	0,95
17	Угорщина	37,47	37,31	3,50	6,40	0,31	0,1	4,85	4,79
18	Україна	24,56	21,32	5,00	5,30	-0,63	-0,37	1,77	2,89
19	Франція	16,03	15,56	2,00	3,90	0,37	0,07	1,54	2,06
20	Чехія	31,60	27,59	2,00	4,60	-0,68	-0,21	2,14	2,93
21	Швейцарія	20,21	21,54	0,40	0,70	0,92	0,5	3,25	3,35
22	Швеція	25,36	21,51	0,15	0,25	1,35	1,11	1,29	1,98

Джерело: розраховано автором на основі статистичних даних ЮНКТАД, СОТ, ОЕСР

На основі використання статистичної бази даних, що містить таблиці «витрати-випуск» для країн світу та методики декомпозиції експорту, автором побудовано економетричну модель економічного зростання, яка крім традиційних факторів попиту та пропозиції включає низку складових, три із яких (VS, GVC_{part} , ICP) безпосередньо відображають участь країни в системі міжнародної виробничо-збутової кооперації:

$$y_{it} = \alpha + \beta_1 y_{it-1} + \beta_2 y_{initial_{it}} + \beta_3 k_{it} + \beta_4 l_{it} + \beta_5 ch_{it} + \beta_6 inst_{it} + \beta_7 g_{it} + \beta_8 e_{it} + \beta_9 infl_{it} + \beta_{10} X_{it} + \mu_t + v_{it}, \quad (1)$$

де k_{it} – інвестиції, l_{it} – частка робочої сили в сукупному населенні, ch_{it} – людський капітал (висококваліфікована робоча сила), $inst_{it}$ – інституції, g_{it} – державні витрати, $infl_{it}$ – інфляція, e_{it} – експорт, y_{it-1} – темпи приросту ВВП, $y_{initial_{it}}$ – ВВП на душу населення (перший рік аналізованого періоду), X_{it} : VS – індекс вертикальної спеціалізації, GVC_{part} – індекс участі країни в ГВМ, ICP – коефіцієнт участі країни у контрактних відносинах. Оцінювання здійснювалося в інтервалі 2003–2016 рр. із урахуванням взаємозв'язків 35 галузей та вибірки з 40 країн.

За результатами моделювання виявлено, що: індекс імпоротної компоненти в проміжному споживанні (VS) для виробництва експортно-орієнтованих продуктів показав позитивний і значний вплив на динаміку ВВП (0,909), як й індекси ICP (0,417) та GVC_{part} (0,462). Відтак підтвердилась гіпотеза, що міжнародна фрагментація виробництва та участь у глобальних виробничих мережах через формат контрактних відносин є новими джерелами конкурентних переваг з позитивним ефектом для економічного зростання країн за визначений період.

У третьому розділі «Перспективи розвитку контрактних відносин у системі міжнародної кооперації» обґрунтовано інституційно-організаційний механізм регулювання контрактних відносин в умовах формування глобальної системи виробництва та збуту; розроблено методичні підходи селекції оптимальних форм контрактних відносин; здійснено прогнозування розвитку контрактних відносин підприємств України у системі міжнародної кооперації.

Для максимізації макроекономічних ефектів від участі країни-виконавця в системі виробничо-збутової кооперації було визначено їх вихідні передумови, зокрема необхідність імплементації інституційно-організаційного механізму регулювання контрактних відносин (рис. 1) в загальну стратегію розвитку країни. Важливим є також створення інституційних засад розвитку потужного сектора виробництва та формування важелів регламентації контрактних відносин, у тому числі інструментів нівелювання та пом'якшення негативних впливів.

При розробці рекомендацій щодо відбору оптимальних форм контрактних відносин запропоновано комплекс заходів, що можуть здійснюватися як на рівні держави, так і окремим підприємством. Методичні підходи селекції режиму контрактних відносин враховують варіативність комбінаторного поєднання шести змінних: недосконале відтворення, управлінські компетенції на приймаючому ринку, інвестиційні партнери на приймаючому ринку, якість та інституціональна захищеність бізнес-середовища приймаючої країни, культурна відстань між країнами, розмір і ресурси компанії.

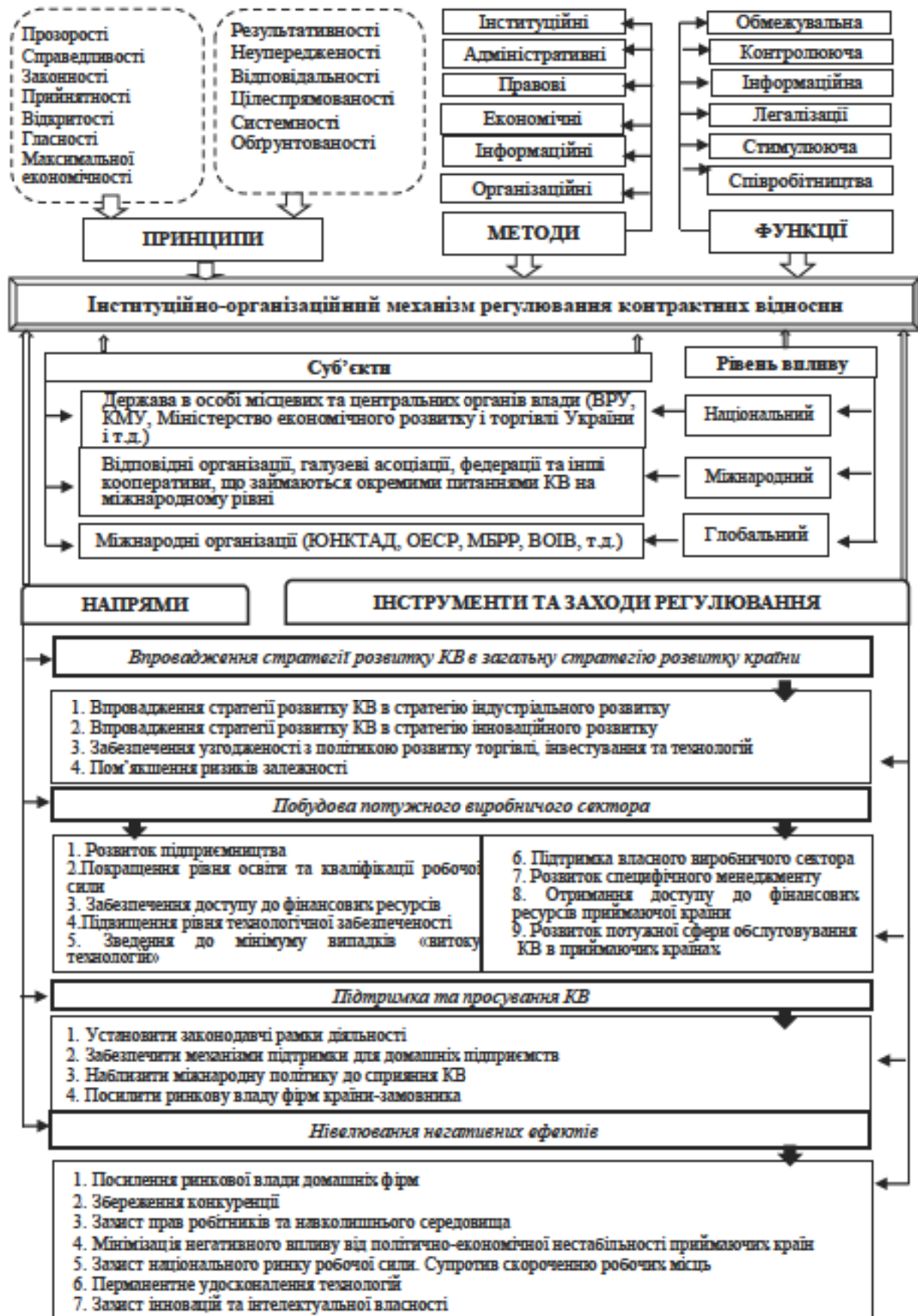

Рис. 1. Структурно-функціональні компоненти інституційно-організаційного механізму державного регулювання контрактних відносин
Джерело: розроблено автором

Запропоновано як основний критерій селекції контрактних відносин на рівні окремої країни визнавати досягнення позитивних макроекономічних ефектів розвитку, а саме: створення додаткових робочих місць; максимізація доданої вартості в країні; генерування експорту та поліпшення його просторово-видової структури; трансфер технологій та ноу-хау; сприяння соціальному та екологічному розвитку (імплементация передових практик у сфері охорони довкілля та соціальної відповідальності бізнесу).

Зважаючи на нарощування масштабів міжнародних контрактних відносин та вагомість безпекової компоненти в їх функціонуванні саме для національної економіки, запропоновано визначити допустимі межі їх використання (табл. 2).

Таблиця 2

**Рекомендовані індикатори інтегрального індексу безпеки
контрактних відносин**

№ пор.	Індикатор, одиниця виміру	Порогове значення
1.	<i>Виробництво за контрактом</i>	
1.1.	Частка готової продукції, що виготовлена з давальницької сировини, у товарному експорті, %	не більше 25%
1.2.	Частка давальницької сировини в товарному імпорті, %	не більше 20%
1.3.	Коефіцієнт покриття імпорту давальницької сировини експортом готової продукції, виготовленої з неї	не більше 40%
1.4.	Частка готової продукції, виготовленої з давальницької сировини у валовому випуску галузі, %	не більше 25%
1.5.	Завантаження виробничих потужностей за рахунок іноземної давальницької сировини, %	не більше 20%
1.6.	Частка національних компонентів у готовій продукції, що виготовлена з давальницької сировини, %	не менше 10%
2.	<i>IT-аутсорсинг</i>	
2.1.	Кількість спеціалістів, що виїхали за кордон за трудовим договором довше, ніж на рік по відношенню до загальної кількості емігрантів, %	не більше 10%
2.2.	Втрати бюджету від тіньової заробітної плати IT-спеціалістів (відношення тіньової заробітної плати до обсягів заробітної плати галузі), %	не більше 15%
3.	<i>Франчайзинг</i>	
3.1.	Частка іноземних франчайзингових відділень до загальної кількості франчайзингових відділень, %	не більше 50%
3.2.	Відношення імпортованих товарів до товарів національного виробництва, що використовуються у франчайзинговій мережі, %	не більше 70%
3.3.	Темп зростання іноземних мереж франчайзингу, % до попереднього року	від 0 до 30%
3.4.	Темп зростання національних мереж франчайзингу, % до попереднього року	не менше 5%
4.	<i>Контрактне фермерство</i>	
4.1.	Обсяг виготовленої продукції на замовлення контрактора до загального обсягу виготовленої продукції, %	не більше 30%
5.	<i>Загальні</i>	
5.1.	Частка, наданих кредитів на розвиток бізнесу за рахунок контрактних відносин, %	не більше 50%
5.2.	Частка імпортованого споживання у ВВП країни, %	не більше 40%
5.3.	Частка імпортованого споживання в експорті країни, %	не більше 50%
5.4.	Темп зростання робочих місць за рахунок КВ, %	від 10 до 30%
5.5.	Рівень залежності від іноземних замовлень (у % на основі опитувань власників бізнесу)	не більше 25%

Джерело: розроблено автором

З'ясування перспектив участі вітчизняних підприємств у системі міжнародної виробничо-збутової кооперації здійснювалося з використанням сценарного підходу, який передбачав варіативність результатів у трансформації інституційної матриці сучасної України до європейських норм, динаміці рівня привабливості інвестиційного середовища країни, модернізації виробничого потенціалу реального сектора національної економіки, диверсифікації зовнішніх ринків, підвищенні рівня інноваційності та технологічності виробництва та зовнішньої торгівлі, забезпеченні стабільності обмінного курсу національної валюти (рис. 2).

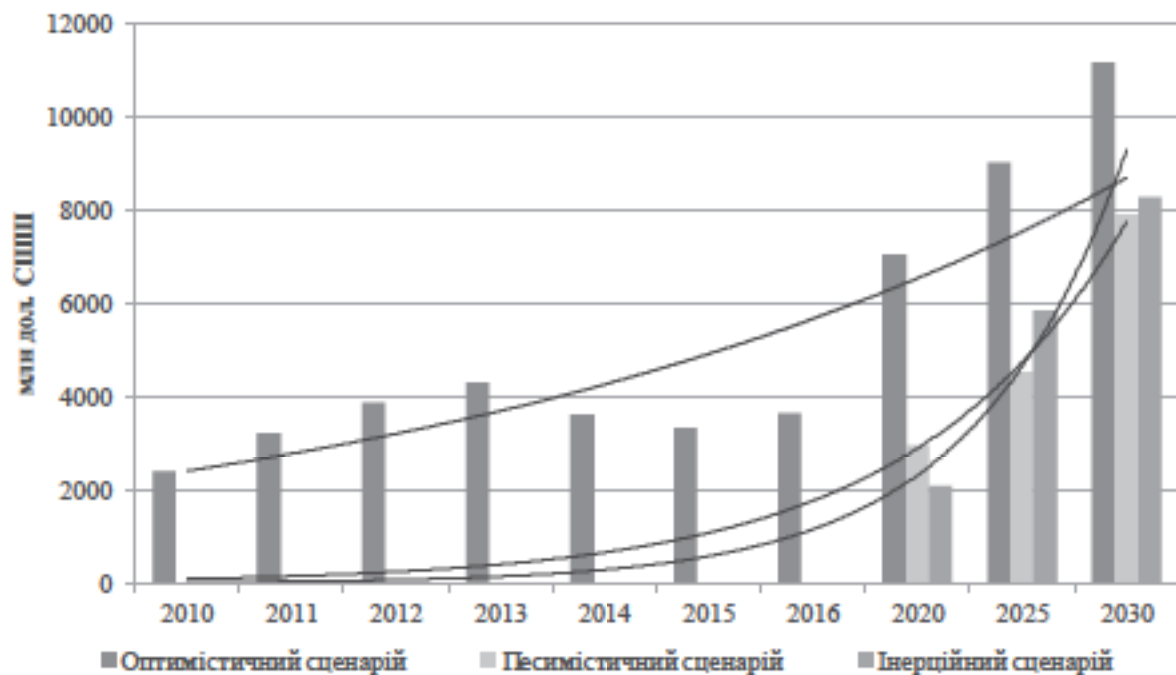

Рис. 2. Прогнозні показники експорту послуг, опосередкованих контрактними відносинами України в умовах оптимістичного, песимістичного та інерційного сценаріїв на 2020–2030 роки

Джерело: розроблено автором

Перший сценарій передбачає активне впровадження економічних і соціальних реформ, визначених у Середньостроковому плані пріоритетних дій Уряду до 2030 року. Розрахунки свідчать, що масштаби нарощування КВ за умов реалізації першого сценарію (оптимістичного) зростуть – в 2030 р. українськими підприємцями буде надано послуг на 12 млрд дол. США, що майже в чотири рази перевищує показник 2016 р. Факторами ризику залишаються фінансові та інституційні бар'єри у поширенні галузевих стандартів країн-замовниць на технологічні процеси вітчизняних підприємств-виконавців, не відпрацьованість механізмів захисту інтелектуальної власності в Україні, збереження високого рівня корупції, непослідовність регуляторної політики щодо підтримки малого

та середнього бізнесу, подальший відтік за кордон працездатного населення, у тому числі працівників технічних професій та спеціальностей.

Другий сценарій ґрунтується на прогнозі проведення економічних реформ з оптимістичною динамікою соціальних показників, зокрема, зростання соціальних стандартів, зниження рівня безробіття, а також більш позитивною реакцією бізнесу на запроваджені реформи. За умов реалізації другого сценарію (інерційного) з огляду на підвищення рівня доходів та соціального забезпечення спостерігатиметься відносно зниження рівня конкурентних переваг підприємств України, особливо в сегменті низько- та середньотехнологічного виробництва, де питома вага витрат на оплату праці значна. Відповідно, прогнозується, що обсяги експорту послуг, опосередкованих контрактними відносинами, в 2030 р. будуть меншими, ніж при першому сценарії – 8,28 млрд дол. США. Фактором протидії цій тенденції можна вважати посилення можливостей подальшого розвитку малого та середнього бізнесу, а відтак – інтенсифікації контактів із замовниками-нерезидентами.

Однією із головних відмінностей третього сценарію від попередніх є посилення впливовості екзогенних умов, що є вагомими детермінантами національного соціально-економічного розвитку (умови співпраці із МВФ, несприятлива кон'юнктура сировинних ринків, у тому числі продукції АПК, збереження високого рівня видатків на підтримку суверенітету та економічної безпеки з огляду подій на Сході, підвищення рівня зовнішньої заборгованості тощо). Реалізація соціально-економічної динаміки України за третім сценарієм (песимістичним) суттєво погіршує параметри економічного та соціального розвитку країни, знижує рівень привабливості вітчизняного бізнес-середовища для міжнародних інвесторів, а відтак розвиток контрактних відносин та включення національних підприємств в глобальні ланцюги створення вартості може стати єдиною реальною альтернативою інвестиційним формам присутності нерезидентів. Відповідно, обсяг контрактних послуг на експорт в 2030 році планується на тому ж рівні, що і за інерційним сценарієм.

ВИСНОВКИ

Теоретичні положення та практичні рекомендації виконаного дослідження у сукупності вирішують важливе науково-практичне завдання поглиблення теоретичних підходів щодо розвитку контрактних відносин в системі міжнародної кооперації. Отримані результати дали змогу дійти висновків, які характеризуються науковою новизною та мають практичну значущість.

1. Систематизація підходів щодо природи та чинників розвитку контрактних відносин засвідчила відсутність усталеного серед представників вітчизняної та зарубіжної економічної науки їх визначення, що зумовило необхідність авторського тлумачення КВ як однієї із форм міжнародної виробничої чи збутової кооперації, сукупність економічно-

організаційних, правових та фінансових відносин між підприємством-замовником та підприємством-виконавцем, що опосередковуються міжнародним контрактом та не пов'язані власністю (неакціонерна форма взаємин). Такий підхід відображає, з одного боку, особливості організації міжнародного виробництва в сучасну добу, а з другого – нові можливості для підприємств-замовників ефективного використання виробничого, кадрового, інноваційного, технологічного потенціалу та ресурсів країн-виконавців. Поглиблений аналіз онтологічних передумов розвитку проблематики контрактних відносин в рамках еволюції теорії міжнародної кооперації дозволив виявити такі визначальні критерії їх розвитку як трансформація механізмів координації виробничо-збутових процесів на національному та міжнародному рівнях та ступінь їх фрагментації.

2. Багаторівневий характер джерел та передумов організації міжнародних коопераційних зв'язків у сучасну добу зумовлює множинність авторської класифікації міжнародних контрактних відносин із виокремленням їх видів за такими класифікаційними ознаками: за типом взаємодії між партнерами (підрядне промислове виробництво, аутсорсинг послуг, контрактне фермерство, франчайзинг, ліцензування, управління за контрактом); з огляду стратегії виходу на зарубіжний ринок (передбачає використання поліваріантних форматів контрактних відносин в якості стратегії спільної діяльності міжнародної компанії на ринку підприємства-виконавця); за типом управління глобальними виробничими мережами (експансіоністські, модулярні, релятивні); за спеціалізацією на конкретній стадії виробництва (контрактні відносини, що реалізуються на передвиробничій фазі; ті, що реалізуються в процесі виробництва; контрактні відносини, що реалізуються на поствиробничій фазі; за спеціалізацією на стадії включення в процес створення глобальної доданої вартості (на операціях збірки, на операціях «під ключ», на власних дизайнерських рішеннях та розробках, створення власних брендів).

3. Систематизація підходів до кількісного вимірювання макроекономічних ефектів від використання контрактних відносин для країн-контрагентів засвідчила відсутність комплексних методичних підходів, що актуалізувало питання розробки інструментарію аналізу. Запропонований комплекс методичних підходів передбачає розрахунок трьох груп непрямих індексів для оцінки масштабів та наслідків фрагментації та екстерналізації виробничо-збутових процесів для економіки країни, а саме: індекс вертикальної спеціалізації; індекси компаративних переваг країни у торгівлі послугами, індекс інтенсивності участі країни в міжнародній кооперації через контрактні відносини. Це дозволяє кількісно оцінити вплив участі підприємств-виконавців контрактних відносин на зростання доходів, частки доданої вартості у експорті та зростанні зайнятості; здійснювати моніторинг створення доданої вартості протягом усього виробничого процесу галузі на основі

методології декомпозиції експорту; ідентифікувати рівень інтегрованості країни підприємства-виконавця в експорті третіх країн.

4. Оцінка стану та тенденцій розвитку міжнародних контрактних відносин дала можливість виокремити такі їх особливості, як: динамічне нарощування абсолютних обсягів виробництва та торгівлі в рамках контрактних відносин; низький рівень диверсифікації геопросторової структури – найбільшими експортерами та імпортерами проміжних товарів з 2010 по 2016 рр. є країни ЄС (30% від світового експорту/імпорту проміжними товарами), КНР, США, Японія. Сукупна частка цих країн сягає 60% вартості проміжних товарів світу; порівняно високий рівень динамізму торгівлі проміжними товарами у порівнянні із торговельними трансакціями товарами, призначеними для кінцевого споживання на ринках B2B та B2C; посилення впливу детермінант, що поглиблюють фрагментацію міжнародного виробничого процесу, внаслідок чого здійснюється вплив на структуру галузей, зайнятості та інновацій в економіках країн підприємств-виконавців; відсутність безумовного прямого зв'язку між рівнем соціально-економічного розвитку держав та статусом країни в системі міжнародної кооперації, разом з тим вірогідність походження підприємства-замовника із США чи ЄС, а країни-виконавця – із азійського регіону, є вища, ніж з інших країн чи континентів.

5. Розрахунок показників участі країн у міжнародних контрактних відносинах через індекс інтенсивності використання контрактних відносин, індекс виявлених компаративних переваг (для контрактного виробництва та транскордонного ліцензування) та індекс участі в міжнародній кооперації через контрактні відносини для обраних країн дає змогу сформувавши рейтинг країн за відповідними критеріями. Найбільш інтегрованими до системи міжнародної кооперації (за індексом VS) виявились європейські країни, які належать до малих відкритих економік: Австрія (21,15), Бельгія (22,77), Чехія (27,59), Угорщина (37,31), Люксембург (59,73) та Португалія (20,52). Разом з тим розрахунки свідчать про відносно нижчі щаблі рейтингу розвинених великих країн, зокрема США (10,25), Японії (10,14) та Австралії (11,85), що обумовлено не стільки низьким рівнем залучення великих країн до міжнародних коопераційних процесів, скільки методологією розрахунку і більшою часткою національної внутрішньої доданої вартості щодо отриманої від нерезидентів з огляду значних масштабів їх національного виробництва.

6. Аналіз макроекономічних ефектів впливу контрактних відносин на економіку країн, що інтегровані у міжнародні виробничо-збутові коопераційні зв'язки на основі використання даних таблиць витрати-випуск та методики декомпозиції експорту надав змогу ідентифікувати їх роль у забезпеченні економічного зростання та виявити функціональні зв'язки із важливими показниками системи національних рахунків для економік відкритого типу. За результатами моделювання підтвердилась гіпотеза, що

участь країни у міжнародній торгівлі через міжнародну фрагментацію, участь у глобальних виробничих мережах та участь у міжнародній кооперації гарантує досягнення конкурентоспроможності та економічного зростання. Засвідчено результатами моделювання, що індекс ІСР чинить позитивний вплив на економічне зростання – збільшення індексу на 1% призводить до зростання ВВП від 0,4 до 2,4 %. Зокрема було виявлено, що залучення країн до міжнародних контрактних відносин створює додаткові резерви розвитку: розрахунки показали, що при введенні змінної ІСР вплив експорту на економічне зростання значно посилюється (10,9 %); за тих же умов спостерігається суттєвий позитивний вплив показника висококваліфікованої робочої сили на економічне зростання від 24 % до 40 %.

7. Суперечливість макроекономічних ефектів впливу міжнародних контрактних відносин на економічний та інноваційний розвиток економік країн актуалізувала питання щодо обґрунтування інституційно-організаційного механізму регулювання контрактних відносин. Запропоновано такі його структурно-функціональні компоненти: принципи (прозорості, справедливості, законності, економічної доцільності, комплексності, результативності, цілеспрямованості, системності); методи (інституціональні, адміністративні, правові, економічні, інформаційні, організаційні); функції (стимулююча, обмежувальна, контролююча, інформаційна); рівні реалізації (національний, міжнародний, глобальний); суб'єкти регулювання (держава, міжнародні організації); цілі (розвиток індустріального сектора, убезпечення ризиків технологічної залежності; розвиток національного підприємництва, підвищення рівня кваліфікації робочої сили, спрощення доступу до фінансових ресурсів міжнародних компаній, посилення кумулятивного ефекту для розвитку потужної сервісної сфери, імплементація сучасних методик міжнародного менеджменту, збереження конкуренції, захист довкілля та інтелектуальної власності).

8. З метою посилення передбачуваності макроекономічних ефектів від імplementованих у національну економіку контрактних відносин сформовано авторську методику селекції видів контрактних відносин на основі комбінаторного поєднання шести змінних: недосконале відтворення, управлінські компетенції на приймаючому ринку, інвестиційні партнери на приймаючому ринку, якість та інституціональна захищеність бізнес-середовища приймаючої країни, культурна відстань між країнами, розмір і ресурси компанії. Динамічно зростаючі масштаби нарощування міжнародних контрактних відносин в системі національного та глобального виробництва й суперечливість його макроекономічних наслідків стимулюють до поглиблення методичного інструментарію оцінки рівня економічної безпеки країни шляхом включення та розрахунку індикатора безпеки контрактних відносин. Запропоновані параметри порогових значень економічної безпеки в розрізі основних видів

контрактних відносин поглиблюють методичні підходи щодо рівня зовнішньоторговельної безпеки та враховують секторальні особливості міжнародної торгівлі послугами, опосередкованими контрактними відносинами.

9. Узагальнення практики використання контрактних відносин в Україні під замовлення компаній-нерезидентів дозволило виокремити такі особливості: масштаби взаємодії не відповідають можливостям та промислового потенціалу секторів та галузей національної економіки; домінуючими сферами, де спостерігається більш інтенсивний розвиток міжнародних контрактних відносин, є легка промисловість та машинобудування (частка ВВП цих галузей, створена за рахунок переробки давальницької сировини сягає більше 50 %); найбільш поширеними видами КВ в Україні є: для галузей легкої промисловості, машино- та автомобілебудування – виробництво за контрактом (у 2017 р. на ці галузі прийшлося 82 % імпорту давальницької сировини від його загального обсягу); у готельно-ресторанному бізнесі та роздрібній торгівлі – франчайзинг (більше 1/2 українських франчайзингових відділень знаходяться у секторі послуг, більше 1/3 франчайзингових відділень знаходяться у секторі ресторанного бізнесу, і майже 1 з 10 франчайзингових торгових точок знаходиться у секторі роздрібною торгівлі); у сфері інформаційних технологій та управління бізнес-процесами – аутсорсинг (внесок експортної ІТ-ВРО індустрії в загальний ВВП країни становить близько 3,34%); ліцензування – у сфері науково-дослідних розробок та реалізації патентів, корисних моделей та інших продуктів інтелектуальної власності (про стан розвитку цього виду контрактних відносин свідчить розрахований індекс компаративних переваг, значення якого (-0,37 в 2015 р.) вказує на відсутність конкурентних переваг для України).

10. Визнаючи пріоритетність для національного економічного розвитку інвестиційних (щодо контрактних) форматів взаємодії національних підприємств та міжнародного бізнесу, обґрунтовано необхідність врахування дії низки екзогенних та ендогенних чинників, які впливають на можливість подальшого розширення контрактних відносин. Ускладнення визначення перспектив їх розвитку зумовили необхідність застосування сценарного підходу. Запропонована автором методика дала можливість визначити три варіативні сценарії (оптимістичний, інерційний, песимістичний) подальшої інтеграції українських підприємств в систему глобальної виробничо-збутової кооперації. Для створення сприятливих умов та підвищення ефективності включення вітчизняних підприємств у систему міжнародної кооперації рекомендовано такі пріоритетні завдання на коротко- та середньострокову перспективу на рівні законодавства та державного регулювання: підтримка промисловості та сфери АПК зі збереженням їх кадрового потенціалу як альтернатива стрімкій зовнішній трудовій міграції; розвиток малого та середнього національного

підприємництва; збереження конкуренції; модернізація системи професійної освіти та підвищення кваліфікації робочої сили з огляду на новітні запити внутрішнього та зовнішніх ринків; захист інтелектуальної та промислової власності, стимулювання розвитку технологічних та інноваційних кластерів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

У наукових фахових виданнях

1. Самсонова Л.В. Роль контрактних відносин в глобальних виробничих системах / Л.В. Самсонова // Економічний простір. – 2016. – № 107. – С. 60–72 (0,67 друк. арк.).
2. Самсонова Л.В. Регулювання контрактних відносин на національному та міжнародному рівнях / Л.В. Самсонова // Вісник ПДТУ Економічні науки. – 2016. – № 31. – С. 297-303 (0,46 друк. арк.).
3. Самсонова Л.В. Сучасний стан розвитку контрактних відносин у системі міжнародної виробничо-збутової кооперації / Л.В. Самсонова // Інтелект ХХІ. – 2017. – № 6. – С.19–23 (0,54 друк. арк.).
4. Самсонова Л.В. Вплив контрактних відносин на макроекономічну стабільність приймаючих країн / Л.В. Самсонова // Економіка та суспільство. – 2017. – № 5. – С. 72–76 (0,50 друк. арк.).
5. Самсонова Л.В. Видова та геопросторова структура міжнародних контрактних відносин / Л.В. Самсонова // Бізнес-навігатор. – 2017. – №4. – С. 48–56 (0,88 друк. арк.).

У наукових періодичних виданнях інших держав та у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз

6. Самсонова Л.В. Виробництво за договором в міжнародному бізнесі / Л.В. Самсонова // Eurasian academic research journal: multilanguage science journal. – 2016. – № 2 (02). – С. 146–152 (0,50 друк. арк.) / **Index Copernicus**.
7. Самсонова Л.В. Підходи до оцінювання рівня інтегрованості країн у міжнародні коопераційні зв'язки / Л.П. Кудирко, Л.В. Самсонова // Зб. наук. пр. «Економічний простір». – 2017. – № 119. – С. 36–48 / **Index Copernicus** (особистий внесок: систематизовано підходи до оцінки рівня інтегрованості країн у відносинах міжнародної кооперації (0,33 друк. арк.).
8. Samsonova L. Features of ukraine participation in international contractual relations / T.Melnyk, L.Kudyrko, L.Samsonova // Baltic Journal of Economic Studies. – 2018.– № 1. – С. 276–282 / **ESCI by Web of Science** (особистий внесок: здійснено оцінку конкурентних переваг країн в міжнародному підрядному виробництві на основі методик Т.Лі. Вальраса та Ж. Лаффея (0,31 друк. арк.).

9. Самсонова Л.В. Види міжнародних контрактних відносин та їх вплив на соціально-економічний розвиток країн / Л.В. Самсонова // Науковий вісник УжНУ «Міжнародні економічні відносини та світове господарство». – 2018. – № 18. – Ч.3 – С. 44–49 / *Index Copernicus (0,83 друк. арк.)*.

В інших наукових виданнях

10. Самсонова Л.В. Диверсифікація методів виробничої експансії ТНК / Л.В.Самсонова : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Сучасні трансформації економіки та менеджменту в еру глобалізації», (29 січня 2016 р.). – Клайпеда (Литва), 2016. – С. 46–50 (*0,17 друк. арк.*).

11. Самсонова Л.В. Contractual relations and international technology transfer / Л.В.Самсонова : матеріали ІХ міжнародного бізнес-форуму «Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні», (17 березня 2016 р.). – Київ, 2016 – С. 155–156 (*0,10 друк. арк.*).

12. Самсонова Л.В. Макроетнооміческіе ефекты контрактных отношений для стран-реципиентов / Л.В.Самсонова : матеріали круглого столу «Національний бізнес у вимірі стратегічного партнерства з Європейським Союзом», (28 квітня 2016 р.). – Київ, 2016. – С. 44–45 (*0,10 друк. арк.*).

13. Самсонова Л.В. Міжнародний трансфер технологій в контексті розвитку контрактних відносин / Л.В.Самсонова : матеріали ІІ міжнар. наук.-практ. конф. «Інноваційна економіка», (07–08 жовтня 2016 р.). – Одеса, 2016. – С. 19–21 (*0,13 друк. арк.*).

14. Самсонова Л.В. Сутність та цілі міжнародної виробничої кооперації / Л.В. Самсонова : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми використання потенціалу економіки країни: світовий досвід та вітчизняні реалії», (14–15 жовтня 2016 р.) – Дніпропетровськ, 2016. – С.34–37 (*0,13 друк. арк.*).

15. Самсонова Л.В. Тенденції розвитку голінгових послуг у міжнародному вимірі / Л.В. Самсонова : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Сервісна економіка в умовах глобальної конкуренції: правовий та інституційний виміри», (15–16 листопада 2017 р.) – Київ, 2017. – С. 255–259 (*0,21 друк. арк.*).

16. Самсонова Л.В. Організаційно-економічний механізм регулювання контрактних відносин / Л.В. Самсонова : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Економічний розвиток держави, регіонів та підприємництва: оцінки та прогнози», (8 грудня 2017 р.) – Запоріжжя, 2017. – С. 29–31 (*0,13 друк. арк.*).

17. Самсонова Л.В. Форми і методи регулювання міжнародних контрактних відносин на державному рівні / Л.В. Самсонова : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Розвиток економіки та управління на світовому, державному та регіональному рівнях», (16–17 березня 2018 р.) – Київ, 2018. – С. 20–24 (*0,21 друк. арк.*).

18. Самсонова Л.В. Міжнародні контрактні відносини як стратегія виходу на зарубіжні ринки / Л.В. Самсонова : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Управління інноваціями в маркетингу: сучасні тренди і стратегічні імперативи», (12–13 квітня 2018 р.) – Познань, Польща, 2018. – С. 203–207(0,21 друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Самсонова Л.В. Контрактні відносини в системі міжнародної кооперації. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини. – Київський національний торговельно-економічний університет. – Київ, 2019.

Дисертація є комплексним дослідженням теоретичних, методичних та практичних підходів до розкриття змісту, чинників, тенденцій та макроекономічних ефектів розвитку контрактних відносин у системі міжнародної виробничої та збутової кооперації. У роботі досліджено зміст термінів «міжнародні контрактні відносини», «контрактні відносини у системі міжнародної кооперації», розкрито їх взаємозв'язок із міжнародною міжгалузевою та внутрішньогалузевою кооперацією, здійснено класифікацію міжнародних контрактних відносин з виокремленням її критеріальних ознак, систематизовано методичний інструментарій аналізу міжнародних контрактних відносин. Автором проаналізовано сучасний стан та тенденції розвитку контрактних відносин у системі міжнародної кооперації, розраховано показники участі країн в міжнародних контрактних відносинах, на основі економетричного моделювання здійснено оцінювання макроекономічних ефектів впливу контрактних відносин на економіку країн, що інтегровані у міжнародні виробничо-збутові коопераційні взаємозв'язки.

Обґрунтовано теоретичні засади інституційно-організаційного механізму регулювання контрактних відносин в умовах формування глобальної системи виробництва та збуту; розроблено методичні підходи селекції оптимальних форм контрактних відносин; здійснено прогнозування розвитку контрактних відносин підприємств України у системі міжнародної кооперації в умовах варіативності сценаріїв економічного розвитку.

Ключові слова: контрактні відносини, система міжнародної кооперації, глобальні виробничі мережі, інтерналізація та екстерналізація виробничої діяльності, фрагментація виробничих процесів, міжнародний поділ праці.

ABSTRACT

L. Samsonova. Contractual relations in the system of international cooperation. – On the rights of the manuscript.

Dissertation of obtaining a scientific degree of candidate of economic science, 08.00.02 – world economy and international economic relations. – Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv. – 2019.

This dissertation is devoted to a complex study of theoretical, methodological and practical aspects, factors, trends and effects of the contractual relations development in the system of international production and distribution cooperation. The dissertation examines the definition of the terms «international contractual relations» and «contractual relations in the system of international cooperation». The interconnection of the above term with international inter- and intra-industry cooperation has been revealed. The suggested author's approach to determining the essential characteristics of the «contractual relations definition» fully reflects the specificities of their implementation under the turbulence of global and national economic development.

The analysis of the types of international contractual relations has confirmed the hypothesis that the system of international cooperation refers to the complex systems that are characterized by plurality, hierarchy and structure. The generalization of empirical evidence and scientific research of the relevant direction in the professional literature made it possible to introduce an author classification of international contractual relations with the identification of their types by such classification criteria as the type of interaction between partners, the strategy of entering the foreign market; type of global production networks management; considering their implementation at a particular stage of production; considering the stage of inclusion in the process of creating global value added.

It is proved that, the multidimensionality of economic impacts from the integration of national enterprises into the system of international production cooperation in the form of contractual relations brings to the fore the objective of identifying the depth, scope and results of such integration. The complex of methodological approaches based on the calculation of indirect indices for estimating the scale and consequences of fragmentation and externalization of production processes for the economy has been proposed. Based on the conceptual provisions of the approach circulated in the theory of international economic relations referring to the coefficient of the country's participation in the international division of labor, the modified formula for assessing the degree of participation of the country in the international cooperation system by contractual relations was proposed.

The calculation of the participation rates of countries in international contractual relations through the use intensity index of contractual relations, the index of revealed comparative advantages (calculated for contract manufacturing and for cross-border licensing) and the index of participation in international

cooperation by contractual relations for selected countries makes it possible to generate the ranking of countries according to the relevant criteria.

The analysis of macroeconomic impact of contractual relations on economies, which are integrated into international production and distribution cooperative relationships using input-output tables – the global input matrix and methods of export decomposition has made it possible to identify their role in promoting economic growth and to identify functional linkages with important indicators of the national accounts system for open economies.

The complications in determining the perspective for the development of international contractual relations with the participation of Ukrainian enterprises have led to the need for a scenario approach implementing. The elaborated author's methodology, based on the data of international organizations, in particular the IMF, the World Bank, indicative indicators of the Medium-Term Priority Government Action Plan to 2030, and expert assessments, allowed to determine the variable scenarios for further integration of Ukrainian enterprises into the global supply-and-production cooperation system, identify risks that impede the implementation of probable scenarios, and also to determine the macroeconomic consequences regarding their implementation.

Key words: contractual relations, international cooperation system, global production networks, internalization and externalization of production activity, production processes fragmentation, international division of labor.

САМСОНОВА ЛІЛЯ ВАЛЕРІЇВНА
КОНТРАКТНІ ВІДНОСИНИ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОЇ
КООПЕРАЦІЇ

Формат 60×84/16. Ум. друк. арк. 0,93. Тираж 100 пр. Зам. 64

Видавець і виготовлювач

Київський національний торговельно-економічний університет
вул. Кіото, 19, м.Київ-156, Україна, 02156